

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ REVIEW

Η ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση στον ελλαδικό χώρο Η πρόκληση της διαχείρισης των υγειονομικών προβλημάτων των ανήλικων προσφύγων

Οι πολεμικές συρράξεις, οι πολιτικές και θρησκευτικές αναταραχές στη Μέση Ανατολή, την Ασία και την Αφρική, τα οξεία οικονομικά προβλήματα και τα προβλήματα επιβίωσης που τις συνοδεύουν αποτελούν την κύρια αιτία των προσφυγικών κυμάτων των τελευταίων χρόνων προς την Ευρώπη και ειδικότερα προς την Ελλάδα. Οι πρόσφυγες, αφού κατορθώσουν να εισέλθουν με κίνδυνο της ζωής τους, είτε από τα θαλάσσια είτε από τα χερσαία σύνορα, στην Ελλάδα, ιδιαίτερα καταπονημένοι, βιώνουν δυστυχώς συχνά μια συστηματική και επίμονη καταπάτηση των δικαιωμάτων τους. Ανάμεσα στους πρόσφυγες αυτούς, υπάρχουν και πληθυσμιακές ομάδες ακόμη πιο ευάλωτες στις δυσκολίες, τους κινδύνους και την παραβίαση των δικαιωμάτων τους όπως οι έγκυες γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας, τα παιδιά αλλά και πολλοί ασυνόδευτοι ανήλικοι οι οποίοι βρίσκονται σε ακόμη δυσχερέστερη θέση. Ειδικά για τους ανήλικους οπρίσκειται σε ισχύ εξειδικευμένο, διεθνές δίκαιο που στοχεύει στην προστασία των δικαιωμάτων τους. Στην Ελλάδα, η πολιτεία, σε συνεργασία με άλλους κυβερνητικούς, μη κυβερνητικούς φορείς και διεθνείς οργανισμούς, λαμβάνει ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία των παιδιών και των ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων. Σήμερα, εκτός από τη δέσμευση για σεβασμό και συμμόρφωση με το διεθνές δίκαιο, τα παιδιά και οι ασυνόδευτοι ανήλικοι προστατεύονται και από το εναρμονισμένο με το ευρωπαϊκό, εθνικό νομικό πλαίσιο. Τα προβλήματα που συνδέονται με την προσωρινή παραμονή αλλά και την πιθανή μόνιμη μετεγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα είναι οξεία. Ένα από τα σημαντικότερα, είναι αυτό που συνδέεται με την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και ειδικότερα με τη διαχείριση των υγειονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν παιδιά και ανήλικοι ασυνόδευτοι πρόσφυγες. Παρόλο που η ελληνική πολιτεία έχει κάνει σημαντικά βήματα στο θέμα, ωστόσο, ακόμη υπάρχουν πολλές αδυναμίες που πρέπει να ξεπεραστούν έτσι ώστε να εξασφαλίζονται τα δικαιώματα όλων των ανήλικων προσφύγων. Η εξέλιξη αλλά και η εφαρμογή του θεσμικού πλαισίου αποτελούν πρόκληση και ζήτημα προς διερεύνηση.

1. ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ- ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

Στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου που συντάχτηκε από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Δεκέμβριο του 1948, η διεθνής κοινότητα περιέλαβε το δικαίωμα του ατόμου να ζητά και να απολαμβάνει άσυλο. Σύμφωνα με το άρθρο 14 της Διακήρυξης, «κάθε άτομο που καταδιώκεται έχει το δικαίωμα να ζητά και να του παρέχεται άσυλο σε άλλες χώρες». ¹ Το 1950 δημιουργήθηκε το «Γραφείο της

Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες» (UNHCR) και το 1951 ο ΟΗΕ ενέκρινε τη Σύμβαση για το Καθεστώς των Προσφύγων, γνωστή και ως Σύμβαση της Γενεύης, η οποία αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της προστασίας της ευάλωτης αυτής ομάδας. ² Ένα νέο Πρωτόκολλο των Ηνωμένων Εθνών που υπογράφηκε στη Νέα Υόρκη το 1967, συνέβαλε στη διευρύνση του ορισμού του πρόσφυγα, αποσύροντας τα χρονικά και γεωγραφικά όρια που υπήρχαν στη Σύμβαση του 1951. ³ Οι δυο αυτές διεθνείς συμβάσεις έχοντας κυρωθεί από 146 κράτη-μέλη, δηλαδή από μέρος του συνόλου των μελών του ΟΗΕ, συνιστούν τη

ΑΡΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ 2020, 37(Συμπλ 1):28-41
ARCHIVES OF HELLENIC MEDICINE 2020, 37(Suppl 1):28-41

Φ. Τζαβέλλα,
Α. Δρελιώζη,
Π. Πρεζεράκος

Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο
Πελοποννήσου, Τρίπολη

The European refugee crisis
in Greece. The challenge
of managing the health
problems of minors refugees

Abstract at the end of the article

Λέξεις ευρητηρίου

Ανήλικοι πρόσφυγες
Άσυλο
Κοινωνικοοικονομική κρίση
Προσφυγική κρίση
Υγεία

βάση του διεθνούς δικαίου για την προστασία των προσφύγων. Στο Πρωτόκολλο του 1967 παραμένουν οι «ρήτρες αποκλεισμού στη χορήγηση ασύλου» που υπήρχαν και σε αυτή του 1951. Σύμφωνα με τις ρήτρες αυτές, το καθεστώς ασύλου αναιρείται και χάνει την ισχύ του για πρόσωπα για τα οποία υπάρχουν «σοβαρές υπόνοιες» ότι έχουν διαπράξει έστω και ένα από τα ακόλουθα εγκλήματα: α) εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, β) σοβαρές εγκληματικές, μη πολιτικές πράξεις και γ) πράξεις αντίθετες προς τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών. Στην περίπτωση που ισχύει μία από αυτές τις τρεις ρήτρες αποκλεισμού, ο αιτών δεν μπορεί να κάνει χρήση των δικαιωμάτων του καθεστώτος του πρόσφυγα.³ Σε διεθνές επίπεδο, η Ύπατη Αρμοστέα για τους Πρόσφυγες προωθεί την προσχώρηση των κρατών σε διεθνείς συμφωνίες που αφορούν στους πρόσφυγες και παρακολουθεί τη συμμόρφωση των κυβερνήσεων με το διεθνές δίκαιο για τους πρόσφυγες. Η «Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων» (CAT), όπως και η «Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» (ΕΕΔΑ) προσφέρουν ζωτικής σημασίας διασφαλίσεις για τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο που κινδυνεύουν να επιστρέψουν σε χώρες όπου θα υφίσταντο ή θα κινδύνευαν να υποστούν βασανιστήρια, ταπεινωτική μεταχείριση, τιμωρίες, ακόμη και να θανατωθούν.

Ο ορισμός της έννοιας του πρόσφυγα προσδιορίζεται καταρχάς στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 και έχει λάβει τη σημερινή του μορφή με το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967. Σύμφωνα με το άρθρο 1(α) της Σύμβασης του 1951, «πρόσφυγας είναι οποιοδήποτε άτομο το οποίο λόγω του βάσιμου φόβου του να διωχθεί για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα ή πολιτικών πεποιθήσεων είναι εκτός της χώρας καταγωγής ή του τόπου κατοικίας του και δεν επιθυμεί να κάνει χρήση της προστασίας αυτής της χώρας ή να επιστρέψει σε αυτήν». Στον ορισμό του πρόσφυγα γίνονται διαχωρισμοί ανάμεσα σε «de jure», «sur place», «de facto» και «in orbit» πρόσφυγες.⁴ Στους «de jure» πρόσφυγες υπάγονται αυτοί που εισήλθαν νόμιμα ή «παράτυπα» σε μία χώρα ζητώντας πολιτικό άσυλο, αναγνωρίστηκαν στη συνέχεια ως πρόσφυγες σύμφωνα με τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης, και απολαμβάνουν, κατά συνέπεια, τα δικαιώματα που η Σύμβαση παρέχει σ' αυτούς. Στους πρόσφυγες «sur place», τους «επί τόπου πρόσφυγες», εντάσσονται όσοι βρέθηκαν σε μία άλλη χώρα και δεν επιθυμούν να επιστρέψουν στη χώρα τους λόγω των γεγονότων που συνέβησαν εκεί στο μεταξύ, π.χ. πραξικόπημα. Στην περίπτωση των προσφύγων «sur place», η έλλειψη επιθυμίας για επιστροφή στη χώρα ιθαγένειάς τους σχετίζεται με φόβο παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων καθώς και φόβο δίωξης λόγω πολιτικών ή θρησκευτικών

πεποιθήσεων ή για διάφορους άλλους λόγους όπως αναφέρονται στη Σύμβαση της Γενεύης. Στους «de facto», τους «εκ των γεγονότων» πρόσφυγες, περιλαμβάνονται αυτοί οι οποίοι εγκατέλειψαν τη χώρα τους λόγω φόβου δίωξης ή εμπόλεμων καταστάσεων και δεν έχουν αναγνωριστεί ως πρόσφυγες επειδή δεν εμπίπτουν στο ρυθμιστικό πεδίο της εφαρμογής του άρθρου 1, ή έχει απορριφθεί το αίτημά τους, ή δεν υπέβαλαν αίτημα αναγνώρισης προσφυγικής ιδιότητας λόγω διαφόρων φόβων, συνθηθέστερα φόβου δίωξης στενών συγγενών τους. Για τις περιπτώσεις των «de facto» προσφύγων από τους διεθνείς οργανισμούς συνιστάται και υποστηρίζεται η ανάγκη προστασίας τους μέσω της υπαγωγής τους σε όσο το δυνατό περισσότερα άρθρα της Σύμβασης του 1951 και του Πρωτοκόλλου του 1967. Τέλος, ως «refugees in orbit», ως «πρόσφυγες σε τροχιά», χαρακτηρίζονται αυτοί στους οποίους το αίτημα για παροχή συνήθως πολιτικού ασύλου, έχει απορριφθεί από ένα κράτος και μετακινούνται από χώρα σε χώρα σε αναζήτηση χορήγησης ασύλου.⁴

Τα τελευταία χρόνια, το ευρωπαϊκό δίκαιο όσον αφορά στα θέματα ασύλου καθορίζεται από τη Συμφωνία ή Συνθήκη του Σένγκεν (Schengen Agreement), η οποία υπογράφηκε το 1985⁵ και από τους Κανονισμούς Δουβλίνο II και III (Dublin II and III Regulations), που υπογράφηκαν το 2003 και το 2013 αντίστοιχα.^{6,7} Με τη Συμφωνία του Σένγκεν καταργούνται τα σύνορα των εμπλεκόμενων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε) και αντικαθίστανται με ενιαία σύνορα που συνεπάγονται κοινές υποχρεώσεις. Στις κοινές αυτές υποχρεώσεις περιλαμβάνεται και η συνεργασία μεταξύ των κρατών όσον αφορά στη διασφάλιση ασύλου στους πρόσφυγες. Με τους Κανονισμούς Δουβλίνο II και III, οι μηχανισμοί και τα κριτήρια για τις αιτήσεις πολιτικού ασύλου που υποβάλλονται προς τα κράτη-μέλη της Ε.Ε., συνεπώς και μεγάλο μέρος της ευθύνης χειρισμού της ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης, μετατίθενται κυρίως στις χώρες πρώτης εισόδου των προσφύγων, δηλαδή, κατά κανόνα, στις χώρες της νότιας Ευρώπης. Σήμερα, με τη νομοθεσία αυτή οι χώρες «πρώτης εισόδου» στις οποίες συγκαταλέγεται και η Ελλάδα, καλούνται να αντιμετωπίσουν το κύριο βάρος της προσφυγικής κρίσης με μεγάλες δυσκολίες ανταπόκρισης.

2. Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Το προσφυγικό ζήτημα αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο με πολλές διαστάσεις. Στα σύγχρονα αίτια των προσφυγικών κυμάτων περιλαμβάνονται φυσικές και οικολογικές καταστροφές, ένοπλες συρράξεις, πολιτικές διώξεις, θρησκευτική μισαλλοδοξία και ακραία φτώχεια. Πολλοί σημερινοί πρόσφυγες δεν είναι δυνατόν να ανταποκριθούν

και να υπαχθούν στον ορισμό των διεθνών συμβάσεων του 1951 και του 1967. Ως συνέπεια αυτής της αδυναμίας υπαγωγής προκύπτει και η αδυναμία πρόσβασής τους στα δικαιώματα του πρόσφυγα, με πολύ σημαντικό αυτό της πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας της χώρας στην οποία έχουν καταφύγει και φιλοξενούνται.

Παρότι σε γενικές γραμμές η διεθνής κοινότητα ανταποκρίνεται θετικά στις προσφυγικές κρίσεις των τελευταίων δεκαετιών, τελευταία παρατηρείται διεθνώς υπαναχώρηση στο θέμα. Ο εντοπισμός καταχρήσεων στα αιτήματα ασύλου, καθώς και ο τεράστιος όγκος των μετακινήσεων πληθυσμών από χώρα σε χώρα, οδήγησαν στην άρνηση εισόδου σε πρόσφυγες από μέρους ορισμένων ευρωπαϊκών χωρών και στην απέλασή τους από άλλες. Η συχνά δυσλειτουργική ισχύουσα ευρωπαϊκή και διεθνής νομοθεσία αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και η άρνηση πολλών ευρωπαϊκών χωρών να την εφαρμόσουν, έχουν ως αποτέλεσμα η προσωρινή παραμονή των προσφύγων σε συγκεκριμένες χώρες στις οποίες περιλαμβάνεται και η Ελλάδα, να παρατείνεται υπερβολικά. Η τελευταία ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση η εκτίναξη της οποίας τοποθετείται το 2015, συνδέεται με τα προσφυγικά κύματα και τις γενικότερες μετακινήσεις πληθυσμών από τη Μέση Ανατολή, την Ασία και την Αφρική. Πολεμικές αναταραχές στις περιοχές αυτές, συνοδευόμενες από οξεία οικονομικά προβλήματα και γενικότερα προβλήματα επιβίωσης αποτελούν την κύρια αιτία αυτής της εκτεταμένης κινητικότητας. Ως αποτέλεσμα των μετακινήσεων πληθυσμών προς την Ευρώπη, το 2015, στην ΕΕ-28 που είχε συνολικό πληθυσμό 508 εκατομμυρίων, ο αριθμός των αιτούντων άσυλο ανήλθε στα 1.255.688 εκατομμύρια. Από αυτούς το 29% ήταν ανήλικοι και πιο συγκεκριμένα το 19% ήταν κάτω των 14 ετών και το 10%, 14 έως 17 ετών.⁸

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια εξαιτίας και της γεωγραφικής της θέσης, αποτελεί μία από τις κύριες χώρες υποδοχής προσφύγων. Οι διαδρομές τις οποίες ακολουθούν οι πρόσφυγες από τη Μέση Ανατολή, την Ασία και την Αφρική για να φθάσουν στην Ευρώπη είναι πολύ συγκεκριμένες. Τα τελευταία χρόνια οι δύο κύριες προσφυγικοί οδοί είναι της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και της Κεντρικής Μεσογείου. Την οδό της Νοτιοανατολικής Μεσογείου ακολουθούν κυρίως οι πρόσφυγες από τη Μέση Ανατολή και την Ασία ενώ της Κεντρικής Μεσογείου οι πρόσφυγες από τις Αφρικανικές χώρες που φθάνουν μέσω της Αιγύπτου και της Λιβύης στην Ιταλία. Η πρόσβαση μέσω της Νοτιοανατολικής Μεσογείου υλοποιείται κατά κύριο λόγο από την Τουρκία προς την Ελλάδα μέσω των θαλασσίων συνόρων των δύο χωρών, δηλαδή από τα παράλια της Τουρκίας προς τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και κυρίως, τη Λέσβο, την Κω, τη Χίο, τη Σάμο και τη Λέρο. Δευτερευόντως, για την είσοδο στην Ελλάδα χρησιμοποιούνται τα χερσαία σύνορα

Ελλάδας-Τουρκίας, στην περιοχή του Έβρου στη Θράκη. Και στις δύο περιπτώσεις, είτε από τα θαλάσσια είτε από τα χερσαία σύνορα, το εγχείρημα των προσφύγων γίνεται υπό εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να χάνουν τη ζωή τους κατά τη διάρκεια της προσφυγικής διαδρομής.^{9,10} Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα αποτελεί τον ενδιάμεσο σταθμό των προσφύγων εφόσον τελικός στόχος και επιθυμητός προορισμός είναι οι χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης και κυρίως η Γερμανία και οι Σκανδιναβικές χώρες. Κριτήριο της επιλογής από μέρους των προσφύγων για μόνιμη εγκατάσταση στις χώρες αυτές, αποτελούν οι προσδοκίες για καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και σε πολλές περιπτώσεις και η επανένωση με το οικογενειακό και συγγενικό περιβάλλον που ήδη βρίσκεται σε αυτές τις χώρες.

Το 2017 εκτιμάται ότι ο αριθμός των προσφύγων ανά τον κόσμο ανερχόταν στα 22,5 εκατομμύρια, από τους οποίους περίπου οι μισοί είναι κάτω των δεκαοχτώ ετών. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία 5,3 εκατομμύρια προέρχονται από την Παλαιστίνη, 5,5 από τη Συρία, 1,4 από το Νότιο Σουδάν και 2,5 από το Αφγανιστάν.^{11,12} Το 80% των προσφύγων είναι γυναίκες και παιδιά από τα οποία πολλά είναι ασυνόδευτα. Οι μαζικές αυτές μετακινήσεις πληθυσμών είναι πολύ συχνά υπεύθυνες για σημαντικότερες υγειονομικές κρίσεις στους πληθυσμούς που αιτούν άσυλο, αλλά και στις χώρες και τους πληθυσμούς υποδοχής.

Τα δικαιώματα των προσφύγων αποτελούν ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο ζήτημα, καθώς βρίσκονται σε κίνδυνο από την αναχώρησή τους από τη χώρα προέλευσης, κατά τη διάρκεια της προσφυγικής διαδρομής αλλά και μετά την άφιξή τους στη χώρα υποδοχής. Σε διεθνές επίπεδο, το σημαντικότερο όργανο παρακολούθησης και ελέγχου της τήρησης της διεθνούς νομοθεσίας που αφορά στους πρόσφυγες είναι η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNCHR). Σημαντικός είναι ο ρόλος της UNICEF, του Παρατηρητηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (HRW), του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων (CAT), της Διεθνούς Αμνηστίας (Amnesty International), των Γιατρών Χωρίς Σύνορα (MSF), των Γιατρών του Κόσμου (MDM) και πολλών άλλων διεθνών κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανισμών και οργανώσεων.

3. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Στη νεότερη Ελλάδα οι πρώτες κρίσεις μαζικής μετακίνησης πληθυσμών συνδέονται με την επανάσταση του 1821 και την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1830. Τα επόμενα

χρόνια οι συνεχείς πόλεμοι και συρράξεις στον ελλαδικό χώρο και κυρίως οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912–1913), ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914–1918), η Μικρασιατική καταστροφή του 1922, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1939–1945), ο εμφύλιος πόλεμος (1946–1949) αλλά και πιο πρόσφατα η επαναφορά στη δημοκρατία το 1974, συνοδεύτηκαν από προσφυγικά κύματα από και προς τον ελλαδικό χώρο. Ειδική η Μικρασιατική καταστροφή του 1922 συνδέεται με τη μεγαλύτερη ιστορικά μετακίνηση πληθυσμών στην Ελλάδα. Μετά και την κύρωση της συνθήκης της Λωζάνης (1923) με την οποία επισφραγίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας 1,5 εκατομμύρια Έλληνες έπρεπε να ενσωματωθούν κοινωνικά και οικονομικά στον ελλαδικό χώρο.^{13,14}

Οι επιδράσεις της πρόσφατης ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης στην Ελλάδα είναι πολύ σημαντικές. Η άφιξη μεγάλων κυμάτων προσφύγων σε συνδυασμό με την από δεκαετίας περίπου βαθιά και συνεχιζόμενη οικονομική κρίση έχει δημιουργήσει σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Η ελληνική κρίση σχετίζεται και με την παγκόσμια οικονομική κρίση, η οποία με αφετηρία τις ΗΠΑ την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα προκάλεσε πολλές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις σε διεθνές επίπεδο. Η αμερικανική κρίση μεταφέρθηκε και στην Ευρώπη και από το 2010 πλήττει ιδιαίτερα την Ελλάδα, η οποία και λόγω των πολλών ιδιαιτεροτήτων της οικονομίας της, βρίσκεται σε εξαιρετικά δυσμενή θέση έχοντας καταστεί ένας από τους «αδύναμους κρίκους» της παγκόσμιας οικονομίας.¹⁵

Σύμφωνα με τα αρκετές φορές αλληλοσυγκρουόμενα στοιχεία, την περίοδο 2015–2016 έφθασαν στην Ευρώπη 2,68 εκατομμύρια πρόσφυγες. Στην Ελλάδα μόνο το 2015 αναφέρεται ότι εισήλθαν στην Ελλάδα 857.000 άτομα που αντιστοιχεί σε αύξηση 750% σε σχέση με τις 41.000 περίπου αφίξεις του 2014. Από την Ύπατη Αρμοστεία, την περίοδο 2014–2017 έχουν καταγραφεί 1.700 άτομα που έχασαν τη ζωή τους στην προσπάθεια εισόδου από τα θαλάσσια σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας ενώ εξαιτίας της ευρωπαϊκής νομοθεσίας «περί της χώρας πρώτης εισόδου», περίπου 60.000 πρόσφυγες που ζητούν άσυλο παραμένουν εγκλωβισμένοι στην Ελλάδα λόγω των κλειστών ευρωπαϊκών συνόρων.^{16–18} Όσον αφορά στους ανήλικους, υπολογίζεται ότι από το 2013 έως το 2017 περίπου 35.000 ζήτησαν άσυλο στην Ελλάδα. Τον Σεπτέμβριο του 2017 οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες υπολογίστηκαν σε 2850. Για τα παιδιά και ειδικά για τους ασυνόδευτους ανήλικους πρόσφυγες η ακριβής ηλικία είναι εξαιρετικά δύσκολο να καθορισθεί και συνεπώς να καταγραφεί. Αυτό οφείλεται αφενός στην απουσία της γονεϊκής μέριμνας ή μέριμνας από κάποιο άλλο ενήλικο πρόσωπο αλλά και από τη συχνή προσπάθεια να δηλωθεί μεγαλύτερη ή μικρότερη ηλικία, γεγονός

που συχνά εξαρτάται και από τις προσδοκώμενες νομικές διευκολύνσεις.^{19,20} Σήμερα η κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα από την Ύπατη Αρμοστεία χαρακτηρίζεται ως ανθρωπιστική κρίση.²¹

Δυστυχώς στην Ελλάδα μέχρι πρόσφατα υπήρχε απουσία σύγχρονης νομοθεσίας και οργανωμένης πολιτικής για τα θέματα ασύλου μεταναστών και προσφύγων και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 ίσχυε ο Νόμος 4310 του 1929.²² Με τους Νόμους 1975 του 1991 και 2452 του 1996 πραγματοποιήθηκαν η πρώτες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του νομικού πλαισίου διαχείρισης των μεταναστευτικών θεμάτων ώστε να υπάρξει και εναρμόνιση με τη σχετική νομοθεσία της Ε.Ε.^{23,24} Το 2011 πλέον, με τον Νόμο 3907 δημιουργήθηκαν Υπηρεσίες Ασύλου και Πρώτης Υποδοχής και η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε με την ευρωπαϊκή Οδηγία 2008/115/ΕΕ.²⁵ Μέχρι την ψήφιση του Νόμου 3907/2011 στην Ελλάδα το άσυλο υπαγόταν στην αρμοδιότητα της αστυνομίας γεγονός που δημιουργούσε μιας μορφής «σύγκρουση συμφερόντων» εφόσον η ίδια υπηρεσία δηλαδή η αστυνομία, είχε τον ρόλο της διοικητικής αρχής αλλά παράλληλα και του εγγυητή των δικαιωμάτων των αιτούντων άσυλο στην ελληνική επικράτεια. Με τον ίδιο Νόμο, τον 3907/2011, συστήθηκε και η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής με αρμοδιότητα τη διεκπεραίωση των απαιτούμενων διαδικασιών πρώτης υποδοχής για τους υπηκόους τρίτων χωρών. Στις διαδικασίες αυτές περιλαμβάνονται η καταγραφή, η εξακρίβωση στοιχείων, η ιατρική εξέταση και η απαιτούμενη παροχή περίθαλψης και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, η ενημέρωση για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αλλά και η εξειδικευμένη μέριμνα για όσους ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες. Στις ευάλωτες αυτές ομάδες περιλαμβάνονται θύματα βασανιστηρίων, βιασμού, ψυχολογικής, σωματικής, σεξουαλικής βίας και εκμετάλλευσης, θύματα ανθρωπίνης εμπορίας (trafficking), άτομα της ΛΟΑΤΙ κοινότητας, άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ) ή ανίατο νόσημα, ηλικιωμένοι, έγκυες γυναίκες και λεχιάδες, μονογονεϊκές οικογένειες, οικογένειες με ανήλικα παιδιά αλλά και ασυνόδευτοι ανήλικοι. Εναρμονισμένη με την Οδηγία 2013/33/ΕΕ, η Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής έχει την αρμοδιότητα για δημιουργία και επόπτευση εξειδικευμένων δομών φιλοξενίας για τους ασυνόδευτους ανήλικους που ζητούν άσυλο.²⁵

Μετά τη Συμφωνία Ελλάδας-Τουρκίας στις 18 Μαρτίου 2016, με τον Νόμο 4375/2016 η ελληνική νομοθεσία εναρμονίστηκε με την Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρώπης όσον αφορά στη διαδικασία ασύλου.²⁶ Σήμερα, και μετά από μια μικρή περίοδο κατά την οποία, σε εφαρμογή του Προεδρικού Διατάγματος 123 του 2016, είχε λειτουργήσει ανεξάρτητο Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, με το Προεδρικό διάταγμα 81 του 2019 το Υπουργείο Μεταναστευτικής

Πολιτικής ενσωματώθηκε στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη.²⁷

Πριν την ψήφιση του Ν. 4375/2016, το 2014, είχε ψηφιστεί με τον Νόμο 4251/14 ο Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης.²⁸ Το άρθρο 19α του συγκεκριμένου Κώδικα αναφέρεται στη χορήγηση άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σε συγκεκριμένες ευάλωτες κατηγορίες αιτούντων άσυλο. Με τον Νόμο 4540 του 2018, πραγματοποιήθηκε προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, για τους “αιτούντες διεθνή προστασία”.²⁹

Οι πρόσφυγες μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα έχουν να αντιμετωπίσουν δυσκολίες που σχετίζονται με ζητήματα νομικά ή/ και καθαρά πρακτικά, αλλά και με την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων τους. Τα συμβάντα κατάπτωσης των δικαιωμάτων των προσφύγων που έχει παρατηρηθεί θα πρέπει να αποδοθούν ως ένα βαθμό στην κόπωση του κοινωνικού κράτους μετά από τη συνεχιζόμενη δεκαετή λιτότητα αλλά και σε ρατσιστικές συμπεριφορές, στερεότυπα, έλλειψη σεβασμού και υποκινούμενες βίαιες εκδηλώσεις προς τους πρόσφυγες στις περιοχές υποδοχής. Όσον αφορά στις νομικές δυσκολίες, αυτές σχετίζονται κυρίως με το γεγονός ότι η χορήγηση διεθνούς προστασίας γενικότερα, προϋποθέτει διερεύνηση ως προς το εάν αυτός που τη ζητά πληροί τις προϋποθέσεις για τη λήψη της. Σε δεύτερο επίπεδο, σημαντικά πρακτικά ζητήματα σχετίζονται με τον χώρο διαμονής, την πιθανή μόνιμη εγκατάσταση και συνεπώς την ανάγκη για εκμάθηση της γλώσσας της χώρας ασύλου, την υγειονομική φροντίδα και την ένταξη των ανήλικων προσφύγων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Άλλα πρακτικά ζητήματα συνδέονται με την άμεση ανάγκη για κάλυψη βασικών, ζωτικών αναγκών των προσφύγων όπως η μόνιμη στέγαση, η σίτιση, η ένδυση και η εύρεση εργασίας. Ειδικά όσον αφορά στο θέμα της υγειονομικής περίθαλψης οι ανάγκες είναι πολύ αυξημένες δεδομένου ότι τα άτομα αυτά κατά τη διάρκεια της προσφυγικής διαδρομής έχουν έρθει αντιμέτωπα με εξαιρετικά μεγάλες κακουχίες, σωματικές και ψυχικές, ενώ στα προσφυγικά κύματα όπως έχει ήδη αναφερθεί, περιλαμβάνονται και ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες π.χ. οι ανήλικοι πρόσφυγες.

4. ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Ο ΟΗΕ το 1924 υιοθέτησε για πρώτη φορά μια διακήρυξη αποκλειστικά για τα δικαιώματα του παιδιού, τη «Διακήρυξη της Γενεύης για τα Δικαιώματα του Παιδιού».³⁰ Το 1959 η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών (UNGA) ενέκρινε ομόφωνα μια ακόμη πιο λεπτομερή «Διακήρυξη

για τα Δικαιώματα του Παιδιού».³¹ Στο προοίμιο αυτής της διακήρυξης, του 1959, αναφέρεται ότι «το παιδί, λόγω της σωματικής και ψυχικής του ανωριμότητας, χρειάζεται ειδικές εγγυήσεις και φροντίδα, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης νομικής προστασίας, πριν, καθώς και μετά τη γέννησή του». Οι πιο πρόσφατες προσπάθειες για την ανανέωση της «Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Παιδιού» ξεκίνησαν τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και ολοκληρώθηκαν στις 20 Νοεμβρίου 1989, με την έγκριση της «Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού» από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Η Σύμβαση τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990 και σε μερικά χρόνια οι περισσότερες χώρες του κόσμου την είχαν επικυρώσει.³² Σήμερα, όλα τα μέλη του Ο.Η.Ε. δηλαδή 193 κράτη, έχουν επικυρώσει τη «Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού», καθιστώντας την ως την πιο αποδεκτή συνθήκη για τα ανθρώπινα δικαιώματα που συντάχτηκε ποτέ. Δυστυχώς δύο χώρες, η Σομαλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, αν και έχουν υπογράψει τη Σύμβαση, δεν της έχουν δώσει μέχρι σήμερα νομική ισχύ.

Τον Νοέμβριο του 2017, η Διεθνής Εταιρεία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Παιδικής Υγείας (ISSOP) ψήφισε τη «Διακήρυξη της Βουδαπέστης (Budapest Declaration) σχετικά με τα Δικαιώματα, την Υγεία και την Ευημερία των Παιδιών και των Νέων σε Κίνηση». Με τη Διακήρυξη αυτή η Εταιρεία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Παιδικής Υγείας αναγνωρίζει ότι ο σύγχρονος κόσμος βρίσκεται αντιμέτωπος με μια πρωτοφανή σε μέγεθος παγκόσμια μετακίνηση των ανηλίκων με δραματικές επιπτώσεις στην υγεία τους.³³

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Βουδαπέστης οι βασικές αρχές για την προστασία των ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνηση είναι οι εξής:³³

α) Όλα τα παιδιά θα πρέπει να απολαμβάνουν πλήρως τα δικαιώματά τους ανεξάρτητα με το καθεστώς κινητικότητάς τους. β) Όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα για ανταπόκριση από τη διεθνή κοινότητα σε όλες τις ανάγκες που σχετίζονται με την υγεία τους, ψυχική και σωματική. γ) Είναι απαραίτητες αξιόπιστες πολιτικές, πρωτόκολλα και αξιολόγηση όσον αφορά στην υγειονομική περίθαλψη των «παιδιών σε κίνηση». δ) Είναι απαραίτητος ο καθορισμός ενός σχεδίου δράσης σε παγκόσμιο επίπεδο για την υγεία «παιδιών και νέων σε κίνηση».

Όπως ήδη αναφέρθηκε, τα παιδιά, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, χρήζουν ιδιαίτερης προστασίας ώστε να μην υφίστανται καταπάτηση των δικαιωμάτων τους και καταχρηστικές συμπεριφορές. Ο κύριος λόγος για τον οποίο τα παιδιά προστατεύονται ιδιαίτερα από το διεθνές νομικό πλαίσιο είναι η μεγαλύτερη επισφάλεια στην οποία βρίσκονται καθώς, όντας ανήλικα, δεν έχουν τα απαραίτητα

εφόδια ώστε να ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες της ζωής και να προστατευθούν από τους πολλούς κινδύνους που τα απειλούν. Τα παιδιά βρίσκονται στην πορεία ανάπτυξης των γνώσεων, δεξιοτήτων και αρχών τους, και δεν είναι οικονομικά ανεξάρτητα. Επίσης, μη έχοντας αναπτύξει την προσωπικότητα και τη σκέψη τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε να παίρνουν υπεύθυνες αποφάσεις κινδυνεύουν ιδιαίτερα να πέσουν θύματα εκμετάλλευσης και εξαπάτησης. Τα παραπάνω ισχύουν για όλα τα παιδιά του κόσμου συνεπώς και για τους ανήλικους πρόσφυγες.^{34,35}

Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατα στοιχεία του «Διεθνούς Ταμείου Επείγουσας Βοήθειας των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά» (UNICEF), εκτιμάται ότι το 2016 έχασαν τη ζωή τους 5,6 εκατομμύρια παιδιά ηλικίας κάτω των πέντε ετών, από τα οποία υπολογίζεται ότι τα μισά περίπου πέθαναν από υποσιτισμό. Πάντα σύμφωνα με την UNICEF, το 2015, 58 εκατομμύρια παιδιά ηλικίας 6–11 ετών δεν πήγαν καθόλου σχολείο, 2,3 δισεκατομμύρια άνθρωποι στερήθηκαν της βασικής υγιεινής και 892 εκατομμύρια αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν ανοιχτές αποχετεύσεις με κύρια θύματα τα παιδιά, εφόσον υπολογίζεται ότι 4.500 παιδιά πέθαιναν καθημερινά ως συνέπεια μη ασφαλών εγκαταστάσεων ύδρευσης και αποχέτευσης.^{36,37} Το 2018, 158 εκατομμύρια παιδιά ηλικίας μεταξύ 5–14 ετών εξαναγκάστηκαν να εργαστούν με δραματικές επιπτώσεις για την υγεία τους, ενώ υπολογίζεται ότι στις φτωχές χώρες το ποσοστό αυτό έφθασε το ένα στα τέσσερα παιδιά.³⁸ Το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αναφέρει στις εκθέσεις του ότι σε περίπου είκοσι χώρες, και κυρίως στη Σομαλία, τη Συρία και τη Νιγηρία, παιδιά στρατολογούνται και συμμετέχουν ενεργά σε ένοπλες συγκρούσεις.³⁹

5. ΑΣΥΝΟΔΕΥΤΟΙ ΑΝΗΛΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ

Ιστορικά, στο σύγχρονο ελληνικό κράτος το ζήτημα των ασυνόδευτων παιδιών έχει βαρύ παρελθόν. Οι βαλκανικοί πόλεμοι (1912–1913), ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914–1918), η Μικρασιατική καταστροφή (1922), ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1939–1945) και ο εμφύλιος (1946–1949) είχαν ως αρνητική συνέπεια πολλά παιδιά να μείνουν ορφανά, να εγκαταλειφθούν και γενικότερα να περιέλθουν σε ένα καθεστώς απουσίας μέριμνας. Ειδικά το ζήτημα των παιδιών του εμφυλίου έχει διερευνηθεί διεξοδικά από σύγχρονους ιστορικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς επιστήμονες. Αποτελεί ιστορική αλήθεια το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος του εμφυλίου πολλά παιδιά ορφανά, καθώς και παιδιά φυλακισμένων ή εξορισμένων, έμειναν στον ελλαδικό χώρο μόνα και συχνά στιγματισμένα από τον εμφυλιοπολεμικό παραλογισμό. Σε 28.000 περίπου υπολογίζονται τα ασυνόδευτα παιδιά που μετακινήθηκαν

με πρωτοβουλία της αριστεράς προς τις πρώην ανατολικές χώρες την περίοδο 1946–1949. Για τη μέριμνα των παιδιών αυτών επιφορτισμένη ήταν η οργάνωση Επιτροπή Βοήθειας για το Παιδί (ΕΒΟΠ) που είχε ως έδρα της τη Βουδαπέστη και επικεφαλής τον γιατρό Πέτρο Κόκκαλη. Την ίδια περίοδο, το 1947, με πρωτοβουλία της τότε βασίλισσας Φρειδερίκης δημιουργήθηκαν οι παιδοπόλεις ή παιδουπόλεις. Οι παιδοπόλεις, ένα δίκτυο 53 ιδρυμάτων σε όλη την έκταση της ηπειρωτικής και της νησιωτικής Ελλάδας είχαν σύμφωνα με τους ιδρυτές τους ως στόχο την προστασία των παιδιών της επαρχίας από το παιδομάζωμα. Το ζήτημα της αποκατάστασης των παιδιών θυμάτων του ελληνικού εμφυλίου διήρκεσε πολλές δεκαετίες και ουσιαστικά εξομαλύνθηκε μετά τη μεταπολίτευση του 1974 και συνοδεύτηκε από ένα νέο κύμα προσφύγων από τις πρώην ανατολικές χώρες.^{40,41}

Στη σημερινή ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση, στην περίπτωση των ανήλικων προσφύγων έχουμε διττή ευαλωτότητα, εφόσον τα παιδιά αυτά ανήκουν σε δύο ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, των παιδιών και των προσφύγων. Ειδικά δε στην περίπτωση των ανήλικων, ασυνόδευτων προσφύγων ο βαθμός ευαλωτότητας είναι ακόμη υψηλότερος και περισσότερο επιβαρυνμένος εφόσον ένας ασυνόδευτος πρόσφυγας ανήκει «in praxi» σε τρεις ευάλωτες ομάδες, στις ομάδες των ανήλικων, των ασυνόδευτων ανήλικων και των προσφύγων. Ένα παιδί φθάνει σε μια χώρα ως ασυνόδευτος πρόσφυγας επειδή οι γονείς του ή άλλα ενήλικα μέλη του συγγενικού του περιβάλλοντος τα οποία υπό διαφορετικές συνθήκες θα το συνόδευαν, έχουν χάσει τη ζωή τους στη χώρα προέλευσης, π.χ. στον πόλεμο, ή κατά τη διάρκεια της προσφυγικής διαδρομής ή απλώς «χάθηκαν». Ένας άλλος λόγος για τον οποίο ένα παιδί οδηγείται σε μια προσφυγική διαδρομή ασυνόδευτο αποτελεί το γεγονός ότι επειδή πολλά παιδιά, συνήθως αγόρια αλλά συχνά και κορίτσια, εξαναγκάζονται στην πατρίδα τους να επανδρώσουν εμφυλιοπολεμικές ομάδες, με τη σύμφωνη γνώμη των γονιών τους φυγαδεύονται έστω και ασυνόδευτα ώστε να αποφύγουν τη στρατολόγηση, σε αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής.^{42,43}

Οι ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες κινδυνεύουν περισσότερο από τους υπόλοιπους ανήλικους πρόσφυγες να πέσουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης, να μην έχουν ασφαλή στέγαση και να ζουν στον δρόμο, ή να εκβιαστούν σε εργασία. Συχνά τα ασυνόδευτα παιδιά, έχουν να αντιμετωπίσουν την εκμετάλλευση των διακινητών προσφύγων, οι οποίοι ζητούν μεγάλα χρηματικά ανταλλάγματα για τις «υπηρεσίες» τους ενώ συχνά προβαίνουν στην εκπόρνευση ή ακόμη και την πώλησή τους. Δυστυχώς, έχουν καταγγεληθεί πολλά περιστατικά για ανήλικους, κυρίως ασυνόδευτους ανήλικους, αγόρια και κορίτσια, που εκπορνεύονται για να μπορέσουν να επιζήσουν, με τραγικές επιπτώσεις για την

υγεία τους, ψυχική και σωματική αλλά και με κίνδυνο της ίδιας της ζωής τους.⁴⁴⁻⁴⁶

Στο άρθρο 34 του Νόμου 4375/ 2016, «Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου...» δίνεται ο ορισμός για τον ασυνόδευτο. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, «ασυνόδευτος ανήλικος είναι το πρόσωπο ηλικίας κάτω των 18 ετών, το οποίο φθάνει στην Ελλάδα, χωρίς να συνοδεύεται από πρόσωπο που ασκεί τη γονική του μέριμνα, σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και για όσο χρόνο η γονική του μέριμνα δεν έχει ανατεθεί σε κάποιο άλλο πρόσωπο σύμφωνα με το Νόμο και δεν ασκείται στην πράξη, ή ο ανήλικος που εγκαταλείπεται ασυνόδευτος μετά την είσοδό του στην Ελλάδα».²⁶ Ο ορισμός αυτός συμπληρώθηκε με το άρθρο 2 του Νόμου 4540 του 2018 με τον οποίο πραγματοποιείται προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της ευρωπαϊκής Οδηγίας 2013/33/ΕΕ, έτσι ώστε στον ορισμό να περιλαμβάνεται και ο ανήλικος που παύει να συνοδεύεται μετά την είσοδο του στην Ελλάδα. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο άρθρο 10 του Νόμου 4540/ 2018²⁹ ορίζεται ότι δεν θα πρέπει ανήλικοι να βρίσκονται σε καθεστώς κράτησης, παρά μόνο σε έσχατη ανάγκη, πάντα με γνώμονα το βέλτιστο συμφέρον τους, και εφόσον αποδειχθεί ότι δεν μπορούν να εφαρμοστούν εναλλακτικά και λιγότερο περιοριστικά μέτρα. Σε κάθε περίπτωση το διάστημα κράτησης έως την ολοκλήρωση της διαδικασίας παραπομπής των ανηλίκων σε κέντρα φιλοξενίας, δεν μπορεί να υπερβαίνει τις είκοσι πέντε ημέρες και θα πρέπει οι ασυνόδευτοι ανήλικοι να κρατούνται χωριστά από ενήλικες. Επίσης στο άρθρο 22 του Ν. 4540/ 2018 τονίζεται ότι για τα ασυνόδευτα παιδιά θα πρέπει να υπάρχει η απαραίτητη μέριμνα για την άμεση αποκατάστασή τους, δηλαδή την επανένωση με τις οικογένειές τους ή για την τοποθέτησή τους σε ανάδοχες οικογένειες.²⁹ Δυστυχώς, παρά την ισχύ της εναρμονισμένης πλέον με την ευρωπαϊκή ελληνικής νομοθεσίας, παρατηρούνται πολύ μεγάλες καθυστερήσεις και τα ασυνόδευτα παιδιά, αναγκάζονται να περάσουν μεγάλο χρονικό διάστημα αναμονής στους χώρους πρώτης υποδοχής πριν την εγκατάστασή τους σε κάποιο κέντρο φιλοξενίας. Στο πρόβλημα αυτό αναφέρεται και το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (HRW) σύμφωνα με το οποίο με στοιχεία του 2018, στην Ελλάδα βρίσκονται σε καθεστώς κράτησης 54 ασυνόδευτα παιδιά, γεγονός που συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων τους.⁴⁷⁻⁴⁹

Κατά τις πρώτες 25 ημέρες του Ιανουαρίου του 2016, κατεγράφησαν στην Ελλάδα 336 ασυνόδευτα παιδιά από τη Συρία, το Αφγανιστάν, την Αίγυπτο, το Πακιστάν και το Ιράκ. Ο αριθμός αυτός είναι πέντε φορές μεγαλύτερος από αυτόν που καταγράφηκε το ίδιο χρονικό διάστημα του 2015. Το πρώτο εξάμηνο του 2017, 16.524 παιδιά πέρασαν τα Ελληνικά σύνορα καθώς και τα σύνορα της Ιταλίας, της

Ισπανίας και της Βουλγαρίας, εκ των οποίων τα 11.918, δηλαδή το 72%, ήταν ασυνόδευτα. Από τα 16.524 αυτά παιδιά τα 3.203 έφθασαν στην Ελλάδα μέσω θαλάσσης, και τα 411 από αυτά, δηλαδή το 14%, ήταν ασυνόδευτα. Η πλειοψηφία των ανηλίκων που έφθασαν στην Ελλάδα μέσω θαλάσσης προέρχονταν από τη Συρία, το Ιράκ, το Αφγανιστάν και το Κουβέιτ, ενώ οι ασυνόδευτοι ανήλικοι προέρχονταν κυρίως από το Πακιστάν, τη Συρία και το Αφγανιστάν. Από τον Ιανουάριο έως τον Σεπτέμβριο του 2018 έχουν καταγραφεί 22.338 αφίξεις στην Ελλάδα, από τις οποίες το 40% αποτελούν ανήλικοι. Όσο για τον ρόλο της Ύπατης Αρμοστείας στην Ελλάδα, από τον Ιανουάριο του 2016 έως τον Αύγουστο του 2018, σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιοποίησε, συνέβαλε στη διεκπεραίωση 14.810 περιπτώσεων ασυνόδευτων παιδιών. Επίσης, τον Αύγουστο του 2018 τα στοιχεία της Ύπατης Αρμοστείας αναφέρουν 3290 ασυνόδευτα παιδιά που διαμένουν σε ελληνικές δομές. Από αυτά το 93,9% είναι αγόρια και το 6,1% είναι κορίτσια ενώ το 7,9% είναι ηλικίας κάτω των δεκατεσσάρων ετών.

Είναι γεγονός ότι τα στατιστικά στοιχεία αναφορικά με τον αριθμό των προσφύγων και ειδικά των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ευρώπη και την Ελλάδα, παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις που εξαρτώνται από τον φορέα που τα δημοσιοποιεί. Σύμφωνα με την Eurostat ο ακριβής τους αριθμός είναι δύσκολο να υπολογιστεί καθώς τα δεδομένα αφορούν μόνο σε υποθέσεις που διεκπεραιώθηκαν από δημόσιους φορείς, χωρίς να γίνεται αναφορά στους ασυνόδευτους ανήλικους, που για διάφορους λόγους δεν έχουν έρθει ή και δεν επιθυμούν να έρθουν σε οποιαδήποτε επαφή με τις υπεύθυνες αρχές. Ενδεικτικό είναι ότι ενώ ο επίσημος αριθμός των ασυνόδευτων παιδιών για το 2015 στην Ελλάδα ήταν 2.248, καταγράφηκαν 18.089 ασυνόδευτα παιδιά να έχουν περάσει τα χερσαία βόρεια βαλκανικά σύνορα της χώρας. Η καταγραφή των ασυνόδευτων προσφύγων εμποδίζεται και από τη μεγάλη δυσκολία ταυτοποίησής τους, πολύ μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της ταυτοποίησης των ενηλίκων.⁵⁰⁻⁵⁴

6. ΕΙΔΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ – Η ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

Στους φιλοξενούμενους ανήλικους πρόσφυγες οφείλεται μέριμνα έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η ζωή αλλά και η ευημερία τους. Προϋποθέσεις για την ευημερία αυτή αποτελούν η εξασφάλιση της ασφαλούς διαμονής στη χώρα υποδοχής, η σίτιση, ο ρουχισμός, η εκπαίδευση και η υγειονομική φροντίδα. Ειδικά η υγειονομική φροντίδα είναι μείζονος σημασίας εφόσον πολλά από αυτά τα παιδιά και τους νέους φθάνουν τραυματισμένα σωματικά και

ψυχικά από τις κακουχίες της προσφυγικής διαδρομής, ενώ συχνά πάσχουν και από άλλα προϋπάρχοντα προβλήματα σωματικής και ψυχικής υγείας π.χ. διαβήτη.

Για την κατάσταση των ασυνόδευτων παιδιών στην Ελλάδα, ο Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής τον Φεβρουάριο του 2019 στο κανάλι Euronews στις Βρυξέλλες δήλωσε ότι στην Ελλάδα δεν κρατείται κανένας ασυνόδευτος ανήλικος. Σύμφωνα με τις δηλώσεις του, 2.000 ασυνόδευτοι ανήλικοι μένουν σε δομές φιλοξενίας, 1.000 σε ξενοδοχεία και ένας αδιευκρίνιστος αριθμός σε safezones.⁵⁵ Δυστυχώς, απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) για τον τρόπο φιλοξενίας των ασυνόδευτων ανηλίκων στην Ελλάδα δεν επιβεβαιώνει τα στοιχεία αυτά.⁵⁶ Το ΕΔΔΑ με απόφασή του τον Μάιο του 2019 διαπιστώνει παραβίαση των άρθρων 3, 5 παρ. 1, 4 και 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), εφόσον διαπιστώνει καθυστερήσεις στην ανεύρεση κατάλληλων χώρων φιλοξενίας για τους ασυνόδευτους ανήλικους με συνέπεια τη μακροχρόνια κράτησή τους σε αστυνομικά τμήματα. Η απόφαση αυτή στηρίζεται και σε σχετική έκθεση του Συνηγόρου του Πολίτη. Ο Συνήγορος του Πολίτη είχε συντάξει την έκθεση το 2017 σε συνεργασία με την UNICEF μετά από αυτοψίες που είχαν πραγματοποιηθεί σε αστυνομικά τμήματα στον Νομό Θεσσαλονίκης και σε κέντρα στα οποία φιλοξενούνταν ανήλικοι μετανάστες και πρόσφυγες για να διακριβώσει τις συνθήκες κράτησής τους. Την αρνητική πρακτική της παρατεταμένης κράτησης στην Ελλάδα ασυνόδευτων παιδιών επιβεβαιώνει και η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (CPT).⁵⁷ Στην έκθεσή της η CRT αναφέρει ότι παρά τις προηγούμενες παρατηρήσεις για την ανάγκη τερματισμού της απαράδεκτης αυτής τακτικής και τις δεσμεύσεις της ελληνικής κυβέρνησης, η κατάσταση συνεχίζεται.

Δυστυχώς το ελληνικό κράτος, σε κατάσταση παρατεταμένης δεκαετούς λιτότητας δεν υπήρξε προετοιμασμένο για την προσφυγική έκρηξη αλλά ούτε και κατάφερε να δείξει αποτελεσματικά αντανάκλαστικά προσαρμογής για την αντιμετώπιση της κρίσης αυτής. Στις προσπάθειες μέριμνας για τους ανήλικους πρόσφυγες το ελληνικό κράτος σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR) και εξειδικευμένους Μη Κυβερνητικούς Οργανισμούς (ΜΚΟ), έχει θέσει και συνεχίζει να θέτει σε εφαρμογή εκπαιδευτικά προγράμματα για δημιουργία νηπιαγωγείων και σχολείων μέσα στους χώρους υποδοχής και φιλοξενίας των προσφύγων. Στόχος των προγραμμάτων αυτών είναι η εξασφάλιση του δικαιώματος των παιδιών για ανεμπόδιστη πρόσβαση στην εκπαιδευτική διαδικασία, εκπαίδευση ανά ηλικιακές ομάδες, μάθηση της ελληνικής γλώσσας παράλληλα με τη διατήρηση της μητρικής ώστε

να προστατεύεται η πολιτιστική ταυτότητα καταγωγής, και προγράμματα ψυχολογικής υποστήριξης και σταδιακής ένταξης των ανηλίκων προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Μοναδική προϋπόθεση για τη συμμετοχή στα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα είναι ο προηγούμενος εμβολιασμός κάτι που ανήκει στην ευθύνη του Υπουργείου Υγείας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ύπατη Αρμοστεία έχει δημιουργήσει εκπαιδευτικό υλικό στις γλώσσες των χωρών υποδοχής ώστε να βοηθηθούν παιδιά και νέοι στην ομαλή κοινωνικοποίηση και ένταξη στη νέα τους πατρίδα μέσα από βιωματικές δραστηριότητες. Στην Ελλάδα το υλικό αυτό απευθύνεται σε εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, σε σχολικούς συμβούλους, στελέχη της εκπαίδευσης και εμπυχωτές ομάδων και είναι ιδιαίτερα ευέλικτο ώστε να προσαρμόζεται ανάλογα με τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες κάθε τάξης και διδακτικού αντικειμένου.⁵⁸⁻⁶⁰ Δυστυχώς, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σύμφωνα με το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (HRW), στην Ελλάδα, μέχρι και το 2018, πολλοί ανήλικες πρόσφυγες αποκλείστηκαν από την εκπαιδευτική διαδικασία λόγω απουσίας δομών ή ρατσιστικών συμπεριφορών.⁶¹

Η αποτελεσματική ανταπόκριση στην υγειονομική φροντίδα των προσφύγων ενηλίκων και ανηλίκων αποτελεί εξαιρετικά μεγάλη πρόκληση για το σύστημα υγείας αλλά και για τις δομές του ελληνικού κράτους γενικότερα. Θετική εξέλιξη όσον αφορά στην υγειονομική φροντίδα των προσφύγων αποτελεί η πρόσφατη ελληνική νομοθεσία σύμφωνα με την οποία όλοι οι πρόσφυγες έχουν δωρεάν πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Με τον Νόμο 4238 του 2014 και την Κοινή Υπουργική Απόφαση 25132 του 2016, οι προσφυγές δικαιούνται δωρεάν πρόσβαση στο Εθνικό Σύστημα Υγείας και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ως «Δικαιούχοι διεθνούς προστασίας».^{62,63}

Για την προστασία της δημόσιας υγείας, σύμφωνα με το άρθρο 12 του Νόμου 4540/ 2018 (άρθρο 13 της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ)²⁹ όλοι οι πρόσφυγες, ενήλικοι και ανήλικοι, υποβάλλονται κατά την άφιξή τους σε ιατρικές εξετάσεις. Ο λόγος είναι προληπτικός, ώστε, σύμφωνα και με τις κατευθυντήριες οδηγίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, να προλαμβάνεται η μετάδοση νοσημάτων που μεταδίδονται ακόμα και αερογενώς ή με τον συγχρωτισμό. Η διαδικασία των εξετάσεων αυτών θα πρέπει να γίνεται πάντα με σεβασμό στην αρχή της εμπιστευτικότητας και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

Ειδικά για τους ανήλικους πρόσφυγες η υγειονομική φροντίδα χαρακτηρίζεται από το στοιχείο της έκτακτης ανάγκης και του επείγοντος δεδομένου ότι τα στοιχεία κυρίως για τους ασυνόδευτους ανήλικους δείχνουν συχνά επιβαρυνμένη υγεία, χρόνια προβλήματα υγείας που

έχουν αγνοηθεί και γενικότερη παραμέληση. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις προσεκτική παρατήρηση και εξέταση των παιδιών αυτών φέρνει στην επιφάνεια ενδείξεις και σημάδια κακοποίησης διαφόρων μορφών όπως και υποχρεωτικής εργασίας.⁶⁴ Πολύ σημαντικός στα πρώτα στάδια επαφής με τα παιδιά και τους ασυνόδετους πρόσφυγες είναι ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών. Οι κοινωνικοί λειτουργοί έχουν τη δυνατότητα να αναπτύσσουν σχέσεις εμπιστοσύνης με τα παιδιά αυτά και να κάνουν μια πρώτη αξιολόγηση της ψυχοκοινωνικής τους κατάστασης. Μετά από αυτήν την πρώτη αξιολόγηση της κατάστασης του κάθε ανήλικου, απαιτείται ο σχεδιασμός προγραμμάτων παρέμβασης στοχεύοντας στην κάλυψη των αναγκών του και στην ομαλή ένταξή του στις νέες συνθήκες. Για τον κάθε ανήλικο είναι απαραίτητη η ύπαρξη και τήρηση αρχαιακού φακέλου έτσι ώστε να διευκολύνεται και κάθε μελλοντική διεπιστημονική παρέμβαση.⁶⁵

Για τους ανήλικους πρόσφυγες στην Ελλάδα έχει τεκμηριωθεί ότι υπάρχει επιβάρυνση όσον αφορά στην εμφάνιση συναισθηματικών, γνωστικών, κοινωνικών και συμπεριφορικών προβλημάτων.⁶⁶⁻⁶⁸ Τα τελευταία χρόνια έχουν διεξαχθεί αρκετές μελέτες στις οποίες συγκρίνεται η ψυχική υγεία ασυνόδετων και συνοδευόμενων ανήλικων προσφύγων όπως και μελέτες μεταξύ ανήλικων προσφύγων και ανήλικων Ελλήνων. Οι σημαντικότερες διαφορές τεκμηριώθηκαν μεταξύ ασυνόδετων/ συνοδευόμενων προσφύγων και ανήλικων Ελλήνων. Συγκεκριμένα, στο 91% της ομάδας των ανήλικων προσφύγων δόθηκε κάποια ψυχοκοινωνική διάγνωση σε σχέση με το πολύ χαμηλότερο 49% που αντιστοιχεί στους Έλληνες ανήλικους.⁶⁹

Όσον αφορά στον εμβολιασμό, δυστυχώς συχνά η εμβολιαστική κατάσταση των ανήλικων που εισέρχονται στην Ελλάδα είναι αδιευκρίνιστη συνεπώς για λόγους ασφάλειας της δημόσιας υγείας και προσβασιμότητάς τους στην εκπαιδευτική διαδικασία ο εμβολιασμός είναι επιβεβλημένος. Σύμφωνα με έκθεση του Υπουργείου Υγείας από τον Μάρτιο του 2016 έως τον Φεβρουάριο του 2017 πραγματοποιήθηκαν πάνω από 30.000 εμβολιασμοί. Το πρόγραμμα εμβολιασμών περιλάμβανε εμβολιασμό για δέκα νοσήματα με εκτιμώμενη εμβολιαστική κάλυψη (πρώτη δόση εμβολίου) 83% για ιλαρά-ερυθρά-παρωτίτιδα, 82% για διφθερίτιδα-τέτανο-κοκκύτη-πολιομυελίτιδα, 76% για πνευμονιόκοκκο, 75% για αιμόφιλο ινφλουέντσας τύπου b (Hib) και 79% για ηπατίτιδα Β. Σε όλα τα που παιδιά εμβολιάστηκαν δόθηκε κάρτα υγείας με στόχο τη συνέχιση και ολοκλήρωση του προγράμματος εμβολιασμού τους. Για τους εμβολιασμούς αυτούς υπήρξε συνεργασία του Υπουργείου Υγείας και πολλών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων οι οποίες κάλυψαν και πολύ μεγάλο μέρος του κόστους της εκστρατείας των εμβολιασμών.^{70,71}

Για τη στοματική υγεία, σύμφωνα με ελληνική μελέτη οι ανήλικοι πρόσφυγες παρουσίαζαν υψηλότερες τιμές για τον δείκτη τερηδόνας DMFT, υψηλότερα ποσοστά σε ακάλυπτες ανάγκες θεραπείας και χαμηλότερα επίπεδα στοματικής υγιεινής σε σχέση με τα αντίστοιχα των Ελλήνων.⁷² Σε ευρωπαϊκό επίπεδο η προσφυγική κρίση δημιουργεί μεγάλη ανασφάλεια και φόβους για τον επιπολασμό όσον αφορά στα λοιμώδη νοσήματα με τη μεγαλύτερη ανησυχία να επικεντρώνεται στη φυματίωση. Μέχρι σήμερα, στο ετήσιο προφίλ για τη φυματίωση που δημοσιοποιεί ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας για την κατάσταση κάθε χώρας η Ελλάδα βρίσκεται σε καλή κατάσταση.⁷³

Σημαντικός προσδιοριστής της υγειονομικής κατάστασης των πληθυσμών αποτελεί η ποιότητα της στέγασης. Δυστυχώς, σύμφωνα με τη ΜΚΟ «Μετάδραση», το 15% των ασυνόδετων ανήλικων είναι άστεγοι, ενώ εκατοντάδες άλλα ασυνόδετοι που έχουν εγκλωβιστεί στην Ελλάδα συχνά διαβιούν σε απαράδεκτες υγειονομικές συνθήκες λόγω περιορισμένων θέσεων σε κατάλληλες δομές.⁷⁴ Οι Γιατροί του Κόσμου σε συνεργασία με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (ΙΟΜ), από τον Ιανουάριο έως και τον Μάρτιο του 2018, στα πλαίσια της δράσης «Έκτακτη Ανταπόκριση για τη Στέγαση Ασυνόδετων Παιδιών - ERAcUMiC» που χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, παρείχαν υπηρεσίες πρωτοβάθμιας περίθαλψης σε περισσότερους από 240 ασυνόδετους ανήλικους πρόσφυγες που διέμεναν σε τέσσερα ξενοδοχεία στην Αθήνα, την Κόρινθο και τη Βόρεια Ελλάδα μέσω κινητών ιατρικών μονάδων και με την παρουσία νοσηλευτών. Οι Γιατροί του Κόσμου με τρεις ιατρικές κινητές μονάδες, στο διάστημα αυτών των τριών μηνών παρείχαν 2.042 ιατρικές υπηρεσίες, 1.036 συνεδρίες, 702 συνταγογραφήσεις και 304 παραπομπές σε άλλες εγκαταστάσεις δευτεροβάθμιας περίθαλψης. Επιπλέον, οι μικτές ιατρικές – νοσηλευτικές ομάδες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ERAcUMiC πραγματοποίησαν και συνεχίζουν να πραγματοποιούν ενημερώσεις σε θέματα Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας (ΠΦΥ) όπως ιογενείς λοιμώξεις, κρυολογήματα, δερματικά προβλήματα, μυοσκελετικά προβλήματα και τραυματισμοί.⁷⁵

7. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η διαχείριση της ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης, στην οποία συμμετέχει ενεργά και η Ελλάδα, παραμένει εξαιρετικά ατελής. Στην Ελλάδα η οποία εξακολουθεί να βρίσκεται σε κατάσταση επίμονης λιτότητας, στη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης συμμετέχουν το ελληνικό κράτος και οι υπηρεσίες του, η Ε.Ε., διεθνείς οργανισμοί και οργανισμοί/οργανώσεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και υγείας και πολλοί Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί

(ΜΚΟ). Το οικονομικό κόστος της ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης είναι πολύ υψηλό, και ειδικά για την Ελλάδα που εξακολουθεί να πλήττεται από γενικότερη οικονομική κρίση, δυσβάσταχτο. Σύμφωνα με έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος προς την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα που δημοσιεύτηκε στις 17 Δεκεμβρίου 2015, ενώ το ύψος των κονδυλίων που δίνονται τα τελευταία χρόνια από την Ε.Ε. για την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης παραμένει ασαφές, η Ελλάδα θα έπρεπε το 2016 να δαπανήσει τουλάχιστον 600 εκατ. ευρώ για τις ανάγκες της διαχείρισης των προσφυγικών ροών. Το ποσό αυτό σύμφωνα με το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής αντιστοιχεί με το 0,3 του ΑΕΠ ενώ το κόστος για τη διαχείριση του υγειονομικού μέρους της προσφυγικής κρίσης δεν έχει κοστολογηθεί.⁷⁶

Παρά τις δαπάνες και τις πρόσφατες νομοθεσίες που προσφέρουν σε όλους τους πρόσφυγες ελεύθερη προσβασιμότητα στις δομές του Εθνικού Συστήματος Υγείας, η υγειονομική φροντίδα των προσφύγων στον Ελλαδικό χώρο παραμένει εξαιρετικά ελλειμματική. Το ελληνικό σύστημα υγείας σε χρόνια κρίση, και καθηλωμένο σε διαρθρωτικές ανεπάρκειες, έρχεται αντιμέτωπο με μία επιπρόσθετη δυσκολία, την ανάγκη για άμεση αντιμετώπιση των πολλών υγειονομικών προβλημάτων μιας ευάλωτης πληθυσμιακής ομάδας, αυτής των προσφύγων. Όμως, πιθανή παραμέληση και αδράνεια όσον αφορά στην αντιμετώπιση της υγειονομικής φροντίδας των προσφύγων μπορεί να αποβεί εξαιρετικά επικίνδυνη, με σοβαρές συνέπειες για τη δημόσια υγεία. Εκτός από την επανεμφάνιση της φυματίωσης καταγράφεται και η σποραδική εγχώρια μετάδοση νοσημάτων που εθεωρούντο εξαφανισμένα στον Ελλαδικό χώρο όπως για παράδειγμα η ελονοσία. Σύμφωνα με την ετήσια επιδημιολογική έκθεση του έτους 2015 του Ευρωπαϊκού Κέντρου Ελέγχου Νοσημάτων (ECDC), καταγράφηκαν πάνω από 6.000 κρούσματα ελονοσίας σε ευρωπαϊκές χώρες από τα οποία τα 84 στην Ελλάδα.⁷⁷

Στην περίπτωση των ανηλίκων το πρόβλημα είναι ακόμη πιο πολύπλοκο. Για τα παιδιά απαιτείται καταρχάς ιατρική

εξέταση για τον εντοπισμό προβλημάτων που χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης π.χ. τραυματισμοί. Στη συνέχεια οι υπηρεσίες υγείας θα πρέπει να ανταποκριθούν και σε πιθανά χρόνια νοσήματα τα οποία τα παιδιά και ειδικά οι ασυνόδευτοι ανήλικοι μπορεί να μην είναι εύκολο να αναφέρουν και να επικοινωνήσουν στο ιατρονοσηλευτικό προσωπικό. Οι υπηρεσίες υγείας πρέπει επίσης να ανταποκριθούν στην ανάγκη για ψυχοκοινωνική εκτίμηση και άμεσους εμβολιασμούς των ανηλίκων ώστε να μπορέσουν να ενταχθούν στις εκπαιδευτικές διαδικασίες. Η φροντίδα των ασυνόδευτων ανηλίκων απαιτεί επιπλέον διεπιστημονική προσέγγιση και συνεργασίες. Εκτός από τους γιατρούς και τους νοσηλευτές πολύ σημαντικός είναι ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών και ψυχολόγων, των συνοδών που μεταφέρουν τα παιδιά από τις δομές προς τις διάφορες υπηρεσίες και των μεταφραστών που διευκολύνουν την επικοινωνία. Δυστυχώς τα στοιχεία δείχνουν ότι, ιδίως για τα παιδιά και τους ασυνόδευτους ανηλικούς που έχουν εγκλωβιστεί στα νησιά του Αιγαίου, η κατάσταση όσον αφορά στις προσφερόμενες υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας, αλλά και την προσβασιμότητα των υπηρεσιών αυτών, είναι ακόμα πιο προβληματική.⁷⁸

Από τα παραπάνω κρίνεται ότι οι επιπτώσεις της προσφυγικής κρίσης στην ελληνική πραγματικότητα αποτελούν εξαιρετικά πολύπλοκο και σύνθετο πρόβλημα. Με δεδομένο ότι οι εξελίξεις όσον αφορά στην ένταση αλλά και στη διάρκεια του προσφυγικού ζητήματος σε διεθνές επίπεδο παραμένουν εξαιρετικά ασαφείς και συγκεχυμένες, η προσέγγιση της γενικότερης μεταναστευτικής πολιτικής αλλά και ειδικά των πολιτικών στον χώρο της υγείας είναι εξαιρετικά σημαντικό ζήτημα. Η διαχρονική εμπειρία από περιπτώσεις αδράνειας σε ανάλογες κρίσεις, όσον αφορά στην αντιμετώπιση των υγειονομικών προβλημάτων, καταδεικνύει ότι η εμφάνιση για παράδειγμα μίας επιδημίας ως συνέπεια της παραμέλησης αυτής, μπορεί να αποβεί εξαιρετικά κρίσιμη και να εκτινάξει δυσανάλογα το συνολικό κόστος αντιμετώπισης της κρίσης.

ABSTRACT

The European refugee crisis in Greece. The challenge of managing the health problems of minors refugees

F. TZAVELLA, A. DRELIOZI, P. PREZERAKOS

Nursing Department, University of Peloponnese, Tripoli, Greece

Archives of Hellenic Medicine 2020, 37(Suppl 1):28–41

War conflicts, political and religious upheavals in the Middle East, Asia and Africa, the acute economic problems and the accompanying survival problems are the main causes of the refugee waves of recent years towards Europe, and, especially, towards Greece. Refugees, after they manage to enter, at risk of their lives, either from the sea or the land

borders in Greece, particularly overwhelmed, experience sometimes, beyond practical problems, a persistent violation of their rights. Among these refugees, some population groups are more vulnerable to risks and violations of their rights: pregnant women, elderly people, LGBTI people, minors, and the unaccompanied minors. Especially for minors, specialized, international laws is in place to protect their rights. The Greek state, in cooperation with other governmental, non-governmental organizations and international organizations, takes special care to protect minors and unaccompanied minors. Today, in addition to the commitment to respect and compliance with international law, minors and unaccompanied minors are also protected by the harmonized with the European, national legal framework. The problems associated with the temporary stay or even permanent resettlement of refugees in Greece are acute. One of the most important problems is related to access to the health services, and, especially the management of the health problems faced by minors and unaccompanied minors. Although the Greek state has taken significant measures in the matter, there are still many weaknesses that need to be faced, in order to ensure the rights of all minor refugees. The development and implementation of the institutional framework are challenging and important issues to be explored.

Key words: Refugee crisis, asylum, socioeconomic crisis, minor refugees, health

Βιβλιογραφία

1. UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER. Universal Declaration of Human Rights, Paris, 1948. Available at: <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>
2. UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER. Convention Relating to the Status of Refugees. Adopted on 28 July 1951 by the United Nations Conference of Plenipotentiaries on the Status of Refugees and Stateless Persons convened under General Assembly resolution 429 (V), 1951. Available at: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfRefugees.aspx>
3. UNITED NATIONS. UN Refugee Agency Protocol Relating to the Status of Refugees, 1967. Available at: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html>
4. ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ. Ν° 20 Διεθνής Μεταναστευτική Νομοθεσία. Γλωσσάριο για τη Μετανάστευση, 2009. Διαθέσιμο στο: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_20.pdf
5. OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION. The Schengen area and cooperation, 1985. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum%3AI33020>
6. OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION. Council Regulation (EC) No 343/2003 of 18 February 2003 establishing the criteria and mechanisms for determining the Member State responsible for examining an asylum application lodged in one of the Member States by a third-country national (Dublin II), 2003. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3AI33153>
7. OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION. Regulation (EU) No 604/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 (Dublin III), 2013. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:180:0031:0059:EN:PDF>
8. EUROPEAN STABILITY INITIATIVE. The Refugee Crisis Through Statistics. A compilation for politicians, journalists and other concerned citizens, 30 January 2017. Available at: <https://www.esiweb.org/pdf/ESI%20-%20The%20refugee%20crisis%20through%20statistics%20-%2030%20Jan%202017.pdf>
9. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. The sea route to Europe: The Mediterranean passage in the age of refugees, 2015. Available at: https://www.unhcr.org/5592bd059.html?_sm_au_=iVV4psJrJrnDVJQr
10. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Desperate Journeys. Refugees and migrants arriving in Europe and at Europe's borders. January–December 2018, Available at: <https://www.unhcr.org/desperatejourneys/>
11. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Figures at a Glance. Statistical Yearbooks, 2017. Available at: <http://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
12. WORLD HEALTH ORGANIZATION. As Syria's armed conflict grows, WHO aid to the region is unrelenting. Geneva, WHO, 2015. Available at: <http://www.who.int/features/2015/who-aid-syrians/en/>
13. ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ Π. Ιδεολογικές πτυχές του προσφυγικού φαινομένου. Η αττική γη υποδέχεται τους πρόσφυγες του '22, 38-43. Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα, 2006:38-43
14. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α'/25.8.1923. Νομοθετικό Διάταγμα ΥΠ' ΑΡΙΘ. 238. Περί κυρώσεως της εν Λωζάνη συνολογηθείσης συνθήκης περί ειρήνης, 1923. Διαθέσιμο στο: http://www.geetha.mil.gr/media/Thesmika_Keimena/GEE-THA/diethnh/3%20SYNTHIKI%20EIRHNHS%20LWZANIS.pdf
15. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Σ. Κρίση και Κοινωνική Διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα, Τόπος, Αθήνα, 2014
16. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Refugees and Migrants Sea Arrivals in Europe. *Bur Eur*, 2016. Available at: <https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/49921>
17. OPERATIONAL PORTAL REFUGEE SITUATIONS. Mediterranean situation: Greece, 2019. Available at: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>
18. AMNESTY INTERNATIONAL. Trapped in Greece: An Avoidable

- Refugee Crisis, 2016. Available at: <http://www.refworld.org/docid/571db6df4.html>
19. THE LANCET. Editorial, Trauma for migrant children stranded in Greece. *Lancet* 2017, 389:1166
 20. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. Υπηρεσία Ασύλου, 2019. Διαθέσιμο στο: <http://asylo.gov.gr/en/>
 21. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Situation on Greek Islands Still Grim despite Speeded Transfers, 2017. Available at: <http://www.refworld.org/docid/5a3ccec6b4.html>
 22. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 287/ 16.8.1929. ΝΟΜΟΣ 4310. Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, 1929. Διαθέσιμο στο: http://6dim-diapolefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/06_MetanasteytikhPolitikh/n4310-1929.pdf
 23. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 184/ 4.12.1991. ΝΟΜΟΣ 1975. Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης αλλοδαπών προσφύγων..., 1991. Διαθέσιμο στο: http://6dim-diapolefth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/06_MetanasteytikhPolitikh/n1975-1991.pdf
 24. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 283. 31.12.1996. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 2452. Ρύθμιση θεμάτων προσφύγων κατά τροποποίηση των διατάξεων του Ν. 1975/1991, 1996. Διαθέσιμο στο: <https://nomoi.info/%CE%A6%CE%95%CE%9A-%CE%91-283-1996-%CF%83%CE%B5%CE%BB-1.html>
 25. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 7/ 29.1.2011. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 3907. Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής, προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ, 2011. Διαθέσιμο στο: http://6dim-diap-efth.thess.sch.gr/Greek/Diapolitismiki_Ekpaidefsi/NomothesiaDiapEkpshs/06_MetanasteytikhPolitikh/n3907-2011.pdf
 26. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 51/3.4.2016. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4375. Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου... προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (L 180/29.6.2013), 2016. Διαθέσιμο στο: https://www.kodiko.gr/nomologia/download_fek?f=fek/2016/a/fek_a_51_2016.pdf&t=23345dd10051ff4ccc8807977e253694
 27. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 119/ 8.7.2019. Προεδρικό Διάταγμα Υπ. Αριθμ. 81. «Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων...», 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.e-nomothesia.gr/kubernese/proedriko-diatagma-81-2019-phkek-119a-9-7-2019.html>
 28. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 80/ 1.4.2014. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4251. Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης, 2014. Διαθέσιμο στο: https://www.mfa.gr/images/docs/ethnikes_theoriseis/2014/4251.pdf
 29. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 91/ 22.5.2018. ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4540. Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2013/33/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Ιουνίου 2013, (αναδιατύπωση, L 180/96/29.6.2013) - Τροποποίηση του ν. 4251/2014 (Α' 80) για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στην Οδηγία 2014/66/ΕΕ της 15ης Μαΐου 2014 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2018. Διαθέσιμο στο: <http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/05/%CE%9D%CE%9F%CE%9C%CE%9F%CE%A3-4540-22.05.2018.pdf>
 30. UNITED NATIONS. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. Available at: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
 31. UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER. Declaration of the Rights of the Child, 1959. Available at: [http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/1DeclarationoftheRightsoftheChild\(1959\).aspx](http://www.ohchr.org/EN/Issues/Education/Training/Compilation/Pages/1DeclarationoftheRightsoftheChild(1959).aspx)
 32. UNITED NATIONS HUMAN RIGHTS OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER. Convention on the Rights of the Child, 1990. Available at: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>
 33. ISSOP. Migration Working Group. ISSOP Position Statement on Migrant Health. *Child Care Health Dev* 2018, 44: 161–170. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cch.12485>
 34. KADIR A, BATTERSBY A, SPENCER N, HJERN A. Children on the move in Europe: a narrative review of the evidence on the health risks, health needs and health policy for asylum seeking, refugee and undocumented children. *BMJ Paediatrics Open* 2019, 3:e000364
 35. FAZEL M, BETANCOURT TS. Preventive mental health interventions for refugee children and adolescents in high-income settings. *Lancet Child Adolesc Health* 2018, 2:121–132
 36. UNICEF. Fixing the Broken Promise of education for all. Executive summary, 2015. Available at: https://data.unicef.org/wp-content/uploads/2015/12/UNESCO-OOSC-EXS-Eng-web_217.pdf
 37. UNICEF. Sanitation services. Current status and progress, 2018. Available at: <https://data.unicef.org/topic/water-and-sanitation/sanitation/>
 38. UNICEF. Child labour. Current status and progress, 2018. Available at: <https://data.unicef.org/topic/child-protection/child-labour/>
 39. BECKER J. HRW. Children in war, 2017. Available at: <https://www.hrw.org/news/2017/10/10/children-war-some-good-news-amidst-grim-picture>
 40. ΧΑΣΙΩΤΗΣ Λ. Τα παιδιά του Εμφυλίου. Από την «Κοινωνική Πρόνοια» του Φράνκο ως τον «Ερανο» της Φρειδερίκης (1936-1950), Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2013
 41. ΒΕΡΓΕΤΗ ΜΚ. Παλιννόστηση και κοινωνικός αποκλεισμός, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2015
 42. SPECHT I. Red Shoes. Experiences of Girl-Combatants in Liberia. ILO, Geneva, 2006. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@emp_ent/@ifp_crisis/documents/publication/wcms_116435.pdf
 43. BETANCOURT TS, BORISOVA IP, WILLIAMS S, MEYERS-OHKI E, RUBINSMITH JE, ANNAN J ET AL. Psychosocial Adjustment and Mental Health in Former Child Soldiers-Systematic Review of the Literature and Recommendations for Future Research. *J Child Psychol Psychiatry* 2013, 54:17–36
 44. FRECCERO J, BISWAS D, WHITING A, ALRABE K, SEELINGER KT. Sexual exploitation of unaccompanied migrant and refugee boys in Greece: Approaches to prevention. *PLoS Med* 2017, 14:e1002438

45. DIGIDIKI V. A harsh new reality: Transactional Sex Among Refugee Minors As a Means of Survival in Greece. FXB Center for Health & Human Rights, Harvard University, 2016. Available at: <https://fb.harvard.edu/a-harsh-new-reality-transactional-sex-among-refugee-minors-as-a-means-of-survival-in-greece/>
46. DAMON A. The teenage refugees selling sex on Athens streets. CNN. Cable News Network, 2016. Available at: <http://www.cnn.com/2016/11/29/europe/refugees-prostitution-teenagers-athens-greece/>
47. REFUGEE SUPPORT AEGEAN. Greece: Hundreds of vulnerable refugees children left unprotected and homeless, 21 December 2018. Available at: <https://bit.ly/2CMnXV9>
48. ARSIS. Press Release – The Practice of the Protective Custody of Minors and the Concept of Child Protection, 31 October 2018. Available at: <http://www.arsis.gr/en/press-release-the-practice-of-the-protective-custody-of-minors-and-the/>
49. TILIANAKI M. Ασυνόδευτα Παιδιά Κρατούνται στην Ελλάδα. HRW, 2018. Διαθέσιμο στο: <https://www.hrw.org/el/news/2018/01/23/314077>
50. UNHCR, UNICEF AND IOM. Refugee and Migrant Children in Europe. Accompanied, Unaccompanied and Separated. Midyear Overview of Trends January-June 2017. Available at: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/60348>
51. EUROSTAT. Asylum statistics explained, 2019. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics
52. UNHCR, UNICEF AND IOM. Refugee and Migrant Children in Europe: overview of trends 2017, 2018. Available at: <https://reliefweb.int/report/world/refugee-and-migrant-children-europe-overview-trends-2017>
53. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Global Forced Displacement Hits Record High, 2016. Available at: <http://www.unhcr.org/afr/news/latest/2016/6/5763b65a4/global-forced-displacement-hits-record-high.html>
54. UNITED NATIONS REFUGEE AGENCY. Refugees and Migrants Sea Arrivals in Europe. Bur Eur, 2016. Available at: <https://data2.unhcr.org/ar/documents/download/49921>
55. EURONEWS. Ούτε σε safe zone ασυνόδευτοι ανήλικοι πρόσφυγες, 2019. Διαθέσιμο στο: <https://gr.euronews.com/2019/02/19/dimitris-vitsas-oute-se-safe-zone-asyndeutoi-anilikoi-prosfyges>
56. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. AFFAIRE HA ET AL. C. GRÈCE. Requête no 19951/16. Strasbourg, 28 Fevrier 2019. Definitif 28/05/2019
57. COUNCIL OF EUROPE. Committee for the Prevention of Torture, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 19 April 2018, 19 February 2019, CPT/Inf (2019)4. Available at: <https://rm.coe.int/1680930c9a,122>
58. ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. Δομές Υποδοχής και Εκπαίδευσης Προσφύγων, 2016. Διαθέσιμο στο: http://iep.edu.gr/images/IEP/EPITIMONIKI_YPIRESIA/Epist_Monades/A_Kyklos/Diapolitismiki/2016/2016-10-04_dt_dyep.pdf
59. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ. Εκπαιδευτικά προγράμματα για πρόσφυγες, 2018. Διαθέσιμο στο: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/Greek_%CE%95%CE%9B%CE%9B%CE%97%CE%9D%CE%99%CE%9A%CE%91.pdf
60. ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΤΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ. Εκπαιδευτικό υλικό, 2019. Διαθέσιμο στο: https://www.unhcr.org/gr/ekpaideutiko_yliko
61. HRW. Greece: Asylum-Seeking Children Deprived of School, 2018. Available at: <https://www.hrw.org/news/2018/07/18/greece-asylum-seeking-children-deprived-school>
62. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Α' 38/ 17-02-2014. Νόμος 4238/ 17.02.2014: Πρωτοβάθμιο Εθνικό Δίκτυο Υγείας (Π.Ε.Δ.Υ.), αλλαγή σκοπού Ε.Ο.Π.Υ.Υ. και λοιπές διατάξεις. Διαθέσιμο στο: https://www.sfee.gr/wp-content/uploads/2014/06/PEDY_Allagh_skopou_eopyy_38_%CE%91_17.2.2014.pdf
63. ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ. ΦΕΚ Β' 908/04-04-2016. Κ.Υ.Α. αριθ. Α3(γ)/ΓΠ/οικ. 25132/04.04.2016: Ρυθμίσεις για τη διασφάλιση της πρόσβασης των ανασφάλιστων στο Δημόσιο Σύστημα Υγείας. Διαθέσιμο στο: <https://www.taxheaven.gr/laws/circular/view/id/23270>
64. SAVE THE CHILDREN. Small Hands, Heavy Burden: How the Syria conflict is driving more children into the workforce, 2015. Available at: <https://resourcecentre.savethechildren.net/library/small-hands-heavy-burden-how-syria-conflict-driving-more-children-workforce>
65. FRANCO D. Trauma Without Borders: The Necessity for School-Based Interventions in Treating Unaccompanied Refugee Minors. *Child Adolesc Social Work J* 2018, 35:551–565
66. ANAGNOSTOPOULOS DC, GIANNAKOPOULOS G, CHRISTODOULOU NG. The synergy of the refugee crisis and the financial crisis in Greece: Impact on mental health. *Int J Soc Psychiatry* 2017, 63:352–358
67. GIANNAKOPOULOS G, ANAGNOSTOPOULOS DC. Child health, the refugees crisis, and economic recession in Greece. *Lancet* 2016, 387:1271
68. HEBEBRAND J, ANAGNOSTOPOULOS D, ELIEZ S, LINSE H, PEJOVIC-MILOVANCEVIC M, KLASSEN H. A first assessment of the needs of young refugees arriving in Europe: What mental health professionals need to know. *European Child and Adolescent Psychiatry* 2016, 25:1–6
69. HODES M, VASQUEZ MM, ANAGNOSTOPOULOS D, TRIANTAFYLLOU K, ABDELHADY D, WEISS K ET AL. Refugees in Europe: National overviews from key countries with a special focus on child and adolescent mental health. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 2018, 27:389–399
70. MIPATRINI D, STEFANELLI P, SEVERONI S, REZZA G. Vaccinations in migrants and refugees: a challenge for European health systems. A systematic review of current scientific evidence. *Pathogens and Global Health* 2017, 111:59–68. Available at: <http://dx.doi.org/10.1080/20477724.2017.1281374>
71. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ – ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ. Έκθεση εμβολιαστικής κάλυψης παιδιών μεταναστών και προσφύγων, 2017. Διαθέσιμο στο: <https://government.gov.gr/wp-content/uploads/2017/02/Ekthesi-emvoliasmos-prosfygon-2017-02.pdf>
72. GATOU T, KOLETSI-KOUNARI H, MAMAI-HOMATA E. Dental caries prevalence and treatment needs of 5- to 12-year-old children in relation to area-based income and immigrant background in Greece. *Int Dent J* 2011, 61:144–151

73. WORLD HEALTH ORGANIZATION. Tuberculosis profile: Greece, 2017. Available at: https://extranet.who.int/sree/Reports?op=Replet&name=%2FWHO_HQ_Reports%2FG2%2FPROD%2FEXT%2FTBCountryProfile&ISO2=GR&LAN=EN&outtype=pdf
74. THE TOC. ΜΕΤΑδραση: Άστεγα το 15% των ασυνόδευτων προσφυγόπουλων, 2018. Διαθέσιμο στο: <https://www.thetoc.gr/webtv/video/koinwnia/metadrasi-astega-to-15-twn-asunodeutwn-prosfugopoulwn>
75. ΓΙΑΤΡΟΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ. Δελτίο τύπου, 14–05–2018. Διαθέσιμο στο: <https://mdmgreece.gr/kinites-iatrikes-monades-ton-giatron-tou-kosmou-parichan-2042-iatrikes-ipiresies-se-asinodetous-anilikous-prosfiges-stin-ellada-se-tris-mines/>
76. HUFFINGTON POST. Πόσο στοιχίζει στην Ελληνική οικονομία η προσφυγική κρίση. Η εμπιστευτική έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος. Διαθέσιμο στο: https://www.huffingtonpost.gr/2016/02/04/ekthesi-tte-prosfygikostoixizei_n_9157364.html
77. EUROPEAN CENTER FOR DISEASE PREVENTION AND CONTROL. Surveillance Report. Annual Epidemiological Report for 2015. Malaria, 2015. Available at: https://ecdc.europa.eu/sites/portal/files/documents/AER_for_2015-malaria.pdf
78. HRW. Greece: Children Blocked from Health Care. Confining Asylum Seekers to Islands Impedes Medical Treatment, 2018. Available at: <https://www.hrw.org/news/2018/08/02/greece-children-blocked-health-care>

Corresponding author:

F. Tzavella, Laboratory of Integrated Health Care, Nursing Department, University of Peloponnese, GR-221 00 Tripoli, Greece
e-mail: tzavella@uop.gr

